

Opettajana Itä-Karjalassa 1942-1944

Sotilasoperaatioista Itä-Karjalassa jatkosodan aikana 1941-1944 on kerrottu paljonkin. Vähemmälle ovat jääneet tapahtumat siviiliväestön keskuudessa. Hyvän kokonaisselvityksen saa Antti Laineen ansiokkaasta väitöskirjasta Suur-Suomen kahdet kasvot vuodelta 1982. Opetustyötä ovat kuvanneet mm. hämeenlinnalainen Urpo Syrjä sekä Siina Taulamo. Martti Hölsä on äskettäin toimittanut kirjan Valkoiset sivut, joka selvittää Äänislinnan yhteislyseon toimintaa vuosina 1942-1944. Minulla on tuolta ajalta tähän asti piilossa pysynyt tutkielma, joka koskee alkeiskoulun neuvosto aikaista poliittista kasvatusta vuonna 1940 painettujen oppikirjojen valossa. Jälkieni tarkastusta suoritin paikan päällä Aunuksessa kesällä 1991.

Minä toimin kansakoulunopettajana Ulvana-nimisellä paikkakunnalla 16 km Aunuksesta pohjoiseen. En silloin voinut kuvitella, millaisen organisaation osana olin ja kuinka fantasitisen hyvin, nopeasti ja tehokkaasti osin improvisoiden kaikki oli syntynyt.

Valloitetulla alueella oli jäljellä 83.0000 asukasta, joista noin puolet oli suomensukuisia. Itä-Karjalan haltuunottoa ja siviiliväestön hallintoa alettiin suunnitella jo kesäkuussa 1941, vaikka sotilaat ylittivät Tarton rauhan rajan ensi kerran vasta heinäkuun 22. päivä. Jo 15. heinäkuuta perustettiin Itä-Karjalan sotilashallintoesikunta siviilihallintoa varten. Koko Itä-Karjala jaettiin piireihin ja edelleen alueisiin, joiden esikunnasta johdettiin väestön työllistäminen, aineellinen, sosiaalinen, hengellinen ja henkinen huolto, aukottomasti, niin

tuntui. Kaikki sujui kuin Suomessa. Väestö luetteloidtiin. Eisuomalaisperäinen, pääasiallisesti venäläinen, niissä oloissa epäluotettava aines, joutui valvottuun asemaan, osa eristettiin siirtolaitteihin. Suomalaista henkilökuntaa valikoitiin tehtäviin ainakin osittain hyvinkin tarkasti ammattitaidon ja luotettavuudenkin mukaan. Esimerkiksi valistusosaston johdossa oli Akateemisen Karjala-seuran jäseniä, mm. valistusosaston päällikkö oli Vilho Helanen. Alue-esikuntien valistusupseerit ja papit olivat useimmiten AKS:läisiä. Itä-Karjalan alueen päälliköt olivat kenraalimajureita tai everstejä. Myöhempi professori Veli Merikoski oli lainopillinen neuvonantaja.

Oppivelvollisuus julistettiin 29.11.1941. Koulun tuli alkaa marraskuun puolivälissä. Kouluja perustettiin sitä mukaa kuin sotilaat etenivät. Joulukuun lopussa oli kansakouluja toiminnassa koko alueella 53, opettajia 151. Pois lähdettäessä keväällä 1944 kansakouluja oli toiminnassa 112, opettajia oli 331 ja oppilaita n. 10000. Näissä kouluissa oli tietenkin, muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta vain suomensukuisia lapsia, ja opetus tapahtui suomen kielellä. Myöhemmässä vaiheessa koulutusta annettiin myös venäläislapsille, jopa venäjän kielellä. Syksyllä 1942 alkoi Äänislinnassa oppikoulu tarkoituksena valmistaa virkakuntaa valloitetulle alueelle. Perustettiin kansalaisopistoja. Itä-Karjalan nuoria lähetettiin kansanopistoon ja oppikouluun Suomeen. Professori Matti Koskeniemen johdolla koulutettiin neuvostoaikaisia opettajia Suomessa uutta tilannetta varten. Kansakoulut olivat valistusosaston alaisia, mutta niitä johti kansakouluntarkastaja.

Siirtoni Ulvanaan tapahtui syksyllä 1942. Olin silloin vanhalla rajalla Metsäpirtin Tapparissa, jossa tukikohtani vasen laita vartoi myös kappaleen Laatokan rantaa. Sain pataljoonan välityksellä käskyn ilmoittautua kaikkine varusteineni henkilökohtaisesti divisioonan komentajalle Niilo Hersalolle, joka ilmoitti, että Päämaja oli tiedustellut, voitiinko minut

irrottaa Karjalaan kansakoulunopettajaksi ja kyläpäälliköksi. Hän oli henkeä ja intoa täynnä ja sanoi, että yksikköni ei halunnut minua päästää, mutta hän halusi vastata Päämajan kyselyyn myönteisesti. Hän piti minulle innostavan palopuheen AKS:läisessä hengessä: "Tänne teidän tilallenne aina saadaan mies, mutta siellä teitä tarvitaan. "

Tällä tavalla kenraalin eväillä pumpattuna läksin. Vaimoni Hilka oli käynyt Itä-Karjalan opettajiksi aikoville tarkoitettun kurssin Joensuussa ja niin me yhdessä ilmoitauduimme käsikyn mukaisesti Viteleen alue-esikunnassa. Aunuksen aluepäällikkö vei meidät autollaan Ulvanaan. Ulvanan kylä sijaitsi Ulvanajoen rannalla. Rantatöyräällä kulki tie, jonka molemmin puolin oli n.30 runsaasti koristeltua tyypillisen harmaata karjalaistaloa, pääty tielle päin. Koulu sijaitsi kylän alkupäässä.

Asukkaisiin perehtyminen paljasti elämän ankeuden. Ensimmäinen puhuttelemanin nainen kertoi, että hänellä oli ollut 12 lasta. Vain yksi 10-vuotias tyttö oli enää hänen mukanaan. Osa oli mennyt sodassa, osa kuollut kurjuuteen. Eräs äiti kertoi synnyttäneensä 18 lasta, yksi poika oli koulussa, toinen "rysän" puolella, niin kuin hän asian ilmaisi. Muut olivat kuolleet. Talvisodassa oli kaatunut 11 tämän pienen kylän sotilasta. Kylän asukkaina oli vain lapsia, äitejä, vanhuksia ja joukko nuoria, jotka eivät olleet kelvanneet sodan tehtäviin. Asukkaat olivat välittömiä, ystävällisiä ja sota-ajasta sekä pulasta huolimatta erittäin vieraanvaraisia.

Tätä osin vieraaseen kulttuuriin kuuluvaa joukkoa meidät kolme nuorta uutta opettajaa oli pantu valmistamaan uutta suomalaista kulttuuria ja yhteiskuntaa varten. Syyslukukausi alkoi yllättävän helposti. Ilmoitettuna aikana kaikki oppivelvolliset lapset kolme luokallista kolmesta kylästä saapuivat kouluun. Ennen meitä kaksi suomalaista opettajaa oli pitänyt koulua jo vajaan lukuvuoden.

Kyläläisten ihmetystä herättivät erityisesti uudet, Suomesta

tuodut esineet: ompelukone, urkuharmoni, monipuolinen käsityökalusto sekä kauniit oppikirjat. Opetusmiljöö oli siis sama kuin Koti-Suomessa. Oppilaat vain olivat rääsisempiä, mutta huomattavasti välittömämpiä. Kommunikointivaikeuksia ei syntynyt, suomea puhuttiin, joskus etsittiin yksityisiä sanoja.

Ennen suomalaisten tuloa lapset olivat käyneet neuvostokoulua. Edellisen lukuvuoden suomalaiset opettajat olivat jakaneet lapset suomalaistyyppisiin luokkiin I-VI iän ja kykyjen mukaan. Me jatkoimme opetusta kullakin luokalla soveltuvien osin vastaavien suomalaisten opetussuunnitelmien ja oppikirjojen mukaan. Soveltamista ei kovin paljon tarvinnut käyttää.

Että saan sanotuksi sen mitä haluan, minun on pakko selvittää myös itäkarjalaista neuvostokoulua. Neuvostojärjestelmän mukaan kaikille kuuluvaan pohjakoulutukseen sisältyi 4-vuotinen alkeiskoulu lähikylien lapsia varten ja 3-vuotinen vajaa keskikoulu, jotka olivat kaikille ilmaisia. Vajaakeskikouluja oli vain suuremmilla paikkakunnilla, joten niissä oli internaatti pitkämatkaisia varten. Alkeiskoulu jäi monelle ainoaksi. Sodan jälkeen tätä koulujärjestelmää tyrkytettiin meillekin, mutta kouluneuvos Alfred Salmela kehitti hätäratkaisuna 7-vuotisen kansakoulun. Neuvostovallan alkuaikoina alkeiskoulussakin opetettiin vain venäjän kielellä. Seuraavassa vaiheessa opetettiin suomeksi ja venäjäksi. Ennen talvisotaa opetettiin karjalan kielellä venäläisin kirjaimin.

Talvisodan jälkeen tuli suomi alkeiskoulun kieleksi eli lukuvuosi 1940-1941 oli opetettu jo suomeksi. Näitä 1940 painettuja suomenkielisiä oppikirjoja, joissa oli jo talvisota mukana, ja koulun arkistoa löysin koulun vintiltä. Vertasin näitä oppikirjoja vastaaviin suomalaisiin sekä tutkin, millä tavalla näissä oppikirjoissa tapahtui neuvostoideologiaan kasvattaminen. Tämä mielenkiintoinen aihe minun on tässä yhteydessä pakko jättää vähemmälle. Sen sijaan on syytä mainita, että

Itä-Karjalan neuvostokoulun kieli ei heti vakiintunut ilmeisesti siitä syystä, että Neuvostoliiton Karjalan ja Suomen politiikka on vaihdellut. Erityisesti herättää huomiota, että juuri voitetun Talvisodan jälkeen otettiin suomi koulun kieleksi ja niin nopeasti, että jo lukuvuonna 1940-1941 oli käytössä suomenkieliset oppikirjat. Samaan aikaan alkoi venäjänkielisten virkamiesten suomen kielen opetus. Miksi näin? Asia on tietenkin tekemisissä NL:n talvisodan tavoitteiden kanssa. Kuusisen hallitus oli Karjalais-suomalaisen kansantasavallan hallitus, jonka valtaan piti tulla Karjala ja koko Suomi. Tasavallan kieleksi olisi tietenkin tullut suomi. Kun vertaa tätä suomalaisten jatkosodan aikaiseen Suur-Suomi -ideaan, niin huomaa: molemmilla oli omat suuruuden haaveensa, NL:lla Karjalais-suomalainen kansantasavalta ja meillä Suur-Suomi. Kumpikaan ei ainakaan siinä vaiheessa toteutunut.

Itä-Karjalan neuvostoalkeiskoulussa opetetut oppiaineet olivat pääpiirteittäin samoja kuin meillä. Uskonto ja käsityö puuttuivat kokonaan samoin ympäristö- ja kotiseutuopillinen aines. Piirustus ja laulu saivat vain vähän huomiota ainakin siellä syrjäkylällä. Ei ollut soittokonetta eikä laulukirjaa. Matematiikassa ja luonnontiedossa oli pääpaino. Viljelyspäälliköiden ja metsätyönjohtajien mukaan käsityön puuttuminen näkyi siinä, että vain ani harva työntekijä kykeni itse valmistamaan kirvesvarren tai sahanpuut. Kun 1991 ihmettelin Juho Karakoville, entiselle oppilaalleni, että hän oli kysynyt rakentamaan itselleen talon, hän vastasi: "Itsehän sinä opetit pitämään kirvestä kädessä." Karjalaisten naisten käsityötaitoa on perinteisesti pidetty korkeassa kurssissa. Sellaista en silloin nähnyt. Naiset oli viety kolhoosi- ja metsätöihin ja kodin työt olivat jääneet vähemmälle.

Suomalaisessa koulussa uskonnollis-siveellinen kasvatus oli läpäisevänä periaatteena, neuvostoalkeiskoulussa kasvataminen kommunismiin. Kaiken kattava Isä Aurinkoinen - Stalin- oli tullut Jumalan ja keisarin tilalle. Tuntuu siltä, että

Staliniin uskominen edellytti ensin valtavaa poisoppimista. Vanhempi väki yleensä uskoi vieläkin Jumalaan, neuvostokoulun käyneet eivät uskoneet, epäröivät kyllä, mikä tätä kaikkea pyöritti. Mutta alkeiskoululaiset olivat vahaa suomalaisten opettajien käsissä. Kriittisimpiä lienevät olleet Koskenniemen opettajakurssilaiset Suomessa. He järkyttivät eräänä aamuna opettajia pukeutumalla mustiin. Syy: oli Leninin kuolinpäivä. Kommunistinen ideologia hallitsi neuvostokoulun kaikkia oppiaineita ja oppikirjoja, toisia enemmän, toisia vähemmän. Luokka luokalta propaganda koveni ja räikeytyi.

Neuvostokoulun ansioksi on luettava, että se ymmärsi lasten kasvatuksen ja koulun merkityksen. Opettajille järjestettiin jo silloin kesäkursseja. Mielestäni opetusaines ei ollut samalla tavalla lapsentajuista kuin Suomessa. Erityisesti luonnontiedon ja maantiedon opetusvälineet olivat monipuolisempaa kuin Suomessa, mutta laadultaan heikkotasoisia. Neuvostokoulun vaikeimmaksi ongelmaksi näytti muodostuneen oppilaiden kurittomuus - suoranainen huliganismi. Kun suomalaiset opettajat aloittivat koulun Aunuksessa syksyllä 1941, heidän edessään oli hälisevä ja kuriton lauma ja vain "käsi-pelillä" oppilaat saatiin rauhoittumaan sen verran, että heidät voitiin kutsua luokkiin. Tällainen vastaanotto oli uutta niin opettajille kuin oppilaillekin. Viteleessä oppilaat tulivat koululle ensimmäisenä koulupäivänä aamulla aikaisin, kolistelivat suomalaisopettajan ikkunan alla ja huusivat: "Nouse laiska ylös!"

Neuvostojärjestelmässä vanhemmat ja opettajat eivät saaneet käsin koskea lapsiin. Järjestystä yritettiin pitää kiitoksilla, nuhteilla ja arvosanoilla. Olen lukenut neuvostotarkastajien lausuntoja ja valistusasiain kansankomissaarin Inkeri Lehtisen antamia käyttäytymisohjeita. Järkyttävää luettavaa. Omat havaintoni Ulvanassa olivat täysin myönteisiä. Koulussa pysyi hyvä järjestys vaivatta. Vaikeampaa oli kitkeä kaikenlais-
Sotilashallinnon alaiset suomalaiset opettajat esiintyivät

Itä-Karjalan kouluissa sotilaspuvussa. Kuvassa tällainen opettaja Äänislinnan yhteislyseolaisia opettamassa luku vuonna 1943-1944.

ta pikku vilppiä, valehtelua, jotka olivat siellä tavallisia.

Kaiken kaikkiaan neuvostokoulusta ja -elämästä jäi sellainen vaikutelma, että tavoitteet monissa käytännön asioissa olivat samanlaisia hyvää tarkoittavia kuin meillä Suomessa, mutta sovellutus käytäntöön klikkasi.

Meidän aikana koulu siellä oli monella tavalla elämän keski-

piste. Opettajia tarvittiin kaikkeen mahdolliseen. Ensimmäiseen kyläläisten pyyntöön jouduin vastaamaan kielteisesti. En uskaltanut mennä vainajan hautausmaahan 'pajattamaan'. Kesällä kerhoiltiin lasten kanssa ja hoidettiin koulun perunamaata ja oppilaiden kasvimaita. Perunan istutuksessa ja nostossa opettaja ohjasi auroja ja koulun keittäjä talutti hevosia. Terveysisaret ottivat koululla vastaan lapsia ja kyläläisiä. Hammaslääkäri Jouko Vihma paikkasi lasten hampaita jalkapuraa käyttäen. Valistusupseerit, ortodoksi- ja luterilaiset papit pitivät koululla tilaisuuksia. Taiteilijoita, kirjailijoita ja kaikenlaista virkakuntaa sekä joukko tilapäisiä kulkijoita kävi vieraina. Opettajien lisäksi suomalaisia oli kylässä vain viljelyspäällikkö, joka huolehti kylän työllistämisestä ja palkanmaksusta.

Minulta on monesti kysytty, oliko siellä jännittävää tai pelottavaa. Toisinaan tuntui vähän turvattomalta ja jännittävältä. Kuljin aina ase mukana, mutta en ole kuullut, että ketään opettajaa olisi vahingoitettu. Kirkkaat talviyöt olivat rauhattomia, kun lentokoneet kävivät pommittamassa 7-8 km:n päässä olevaa Nurmoilan sotilaskeskusta. Koneiden kääntymiskohta oli Ulvanan kylän kohdalla. Ja samalla alkoi ilmatorjunta toimia. Vain kerran pudotettiin koulun kohdalle palopommeja. Pommeja paloi koulun molempien rappujen edessä. Vastapäinen talo sai vinttiinsä kaksi pommia; onneksi täytteiden päällä oli hiekkaa ja vintti tyhjä. Vesikatto oli tulessa, mutta koulun käsiruiskulla sain talon pelastetuksi. Arvelimme myös, että kylällä kävi desantteja. Jälkeenpäin kesällä 1991 kuulin entisiltä oppilailtani, että oman kylän poikia olivat olleet.

Ensimmäisen kouluvuoden jälkeen kaikki tuntui hyvältä. Siinä vaiheessa innoissamme pohdimme Karjalaan jäämistä, vaikka olin aikonut jatkaa opiskelua. Täytyy myöntää, että vuoden 1943 syyskauden lopulla Saksan rintamalta kantautuneet tiedot lauhduttivat tunteita.

Myös paikalliselle väestölle pidetyissä valistustilaisuuksissa huomasi, että kyläläiset alkoivat suhtautua tilanteeseen varautuneina. Keväällä 1944 koulu vielä pidettiin loppuun ja todistukset jaettiin. Kaikki tärkeimmät koulutarvikkeet pakattiin puulaatikoihin ja armeijan auto vei ne Aunuksen asemalle. Naisopettajat komennettiin lähtemään Suomeen niin myöhään, että ehtivät viimeiseen junaan, joka pääsi Suomeen, ennen kuin neuvostojoukot katkaisivat radan Tuuloksessa. Kova oli itku ja parku kylässä, kun naisopettajat lähtivät.

Minä läksin vähin äänin muutamaa päivää myöhemmin. Pääsin rintamajoukkoihin ja taisteluihin vasta Viteleen kylän laitamilla. Vastaiskuu tehtäessä kuljimme ketjussa yli sen paikan, jossa olin edellisenä kesänä oppilaitteni kanssa leireillyt. Sisikunnassa vihlaisti ilkeästi.

Pitkän aikaa sodan jälkeen sotatapahtumat tulivat yöuniin, mutta valveilla pohdiskelin, mikä mahtoi olla entisten oppilaitteni ja kyläläisten kohtalo. Kesällä 1991 tapasin heitä Aunuksessa alun toistakymmentä sekä yhden suomalaisten sotavangin - sittemmin heimosoturin - jonka olin tavannut sekä Ulvanassa että Suomessa. Tapaaminen kaikkien kanssa oli mielenkiintoinen. Kävimme kodeissa ja koulupaikallamme Ulvanassa, jossa viimeinenkin talo oli keväällä poltettu. Puhuimme politiikkaa ja kaikesta siitä mitä heille oli tapahtunut. Kysyin, kuinka he kävivät koulua suomalaisten lähdettyä. "Ka ei nii mitäki. Ruatamah jouduttih." Heitä ei ollut millään tavalla vainottu eikä kohdeltu huonosti sen takia, että olivat olleet yhteistyössä suomalaisten kanssa. Yleensä oppilaani olivat raataneet kolhoosissa ja metsässä. Suosikkityötä näytti olleen auton ja muiden koneiden käyttö ja hoito. Monet miehet olivat sortuneet viinaan ja kuolleet varhain. Naiset olivat joutuneet kärsimään kaiken lisäksi myös miestensä renttuilusta. Yksi entisistä oppilaistani oli kommunisti ja kohonnut metsäherraksi. Hän oli edelleenkin sitä mieltä, että kommunistit pitivät hyvän kurin, ja sellainen heillä täytyy olla.

Toiset, nämä eläkeiän kynnyksellä olevat entiset oppilaani, sanoivat, että kommunistit olivat tehneet niin pahaa jälkeä, että ainakin toiset 70 vuotta tarvitaan jälkien korjaamiseen. Kaiken jälkeen kysyin yhdeltä entisellä tyttöoppilaaltani: "Annoimmeko me teille aivan väärät opit koko elämäänne varten?" Vastaus tuli heti: "Ei hyvä vel. Niin pitäisi nytkin kaikkia opettaa."

Lähteet

A Painamattomat lähteet

1. Ulvanan koulun arkisto

-Karjalais-suomalaisen SNT:n Valistusasiain kansankomissaarin kirjelmiä ja ohjesääntöjä, paikallisen opettajan Vieno Lehtisen tunti- ym. suunnitelmia, oppilaiden työsuorituksia sekä havaintovälineitä ja opetusmateriaaleja.

2. Haastatteluja

-Kylän entisen opettajan Anni Timofejevan ja kyläläisten haastatteluja 1942-1943 sekä entisten oppilaiden haastatteluja kesällä 1991.

3. Käsikirjoitus, joka koskee neuvostoaikaista alkeis-koulukasvatusta Itä-Karjalassa. Tutkielmassa on analysoitu Ulvanan alkeiskoulun suomenkieliset v.1940 painetut eri aineiden oppikirjat.

B Analysoidut 1940 Neuvostoliitossa painetut suomenkieliset oppikirjat

-Brailovskaja, S.M., Kirjallisuuslukemisto I-II

-Holm, N., Suomenkielenoppikirja I-IV

-Ivanov, G.J. Maanosien ja tärkeimpien maiden maantieto ilman Neuvostoliittoa

-Popova N.S., Aritmeettisten tehtävien ja harjoitusten koko-

elma I-IV

- Rautio, A., Aapinen
- Rautio, A., Lukukirja toiselle luokalle
- Teherova, L., Maantieto - alkeiskoulun oppikirja I-II
- Tetrujev, V.A., Luonnontieto - alkeiskoulun oppikirja I-II
- Venäjän historian lyhyt kurssi

C Kirjallisuus

-Haavio, Martti, Me marssimme Aunuksen teitä. Porvoo 1991

- Hölsä, Martti, Valkoiset sivut. Saarijärvi 1997
- Koivisto, Mauno, Koulussa ja sodassa. Juva 1998
- Koskimaa, Martti, Syväriltä Nietjärvelle. Porvoo 1998
- Laine, Antti, Suur-Suomen kahdet kasvot. Keuruu 1982
- Paavolainen, Olavi, Synkkä yksinpuhelu. Helsinki 1946
- Syrjä, Urpo, Opetustyössä Itä-Karjalassa 1941-44. Hämeenlinna 1975
- Taulamo, Siina, Vie sinne mun kaihoni. Vaasa 1985